

Кривохижа Р.Р.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЗУСТРІЧІ ЕМІРА ТИМУРА ТА ІБН ХАЛЬДУНА В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ ДИПЛОМАТІЇ

В статті досліджується дипломатичний аспект історії зустрічей центральноазійського еміра Тимура (1336-1405 рр.) та арабського вченого Ібн Хальдуна (1332-1406 рр.), котрі мали місце у 1401 році в Сирії. Автор має на меті детально дослідити дипломатичний етикет, характерний для цих зустрічей, проаналізувати їх зміст (теми бесід, запитання Тимура та відповіді Ібн Хальдуна, твердження обох учасників бесід), виокремити особливості прийому Тимуром Ібн Хальдуна (послідовність дій учасників аудієнції, наявність чи відсутність ведення протоколу зустрічі, участь третіх осіб, тощо). Для отримання більш цілісної картини подій, в статті змальована біографія Ібн Хальдуна (його освіта, політична та наукова кар'єра, досвід політичних інтриг, подорожей Магрибом, Європою та Єгиптом, перебування в державі Мамлюків). Також, автор описав політичну ситуацію в регіоні Леванту напередодні зустрічей Тимура та Ібн Хальдуна (історія відносин центральноазійського еміра з мамлюкським султаном Баркуком, причини погіршення відносин між державою Мамлюків та імперією Тимуридів в 1390-их роках, початок походу Тимура до Леванту в 1400-му році). В рамках роботи було визначено умови, в яких Тимур та Ібн Хальдун зустрілися (облога Тимуром Дамаску, прибуття до Передньої Азії султана Ібн Фараджа, участь Ібн Хальдуна в переговорах про капітуляцію Дамаску). Було проаналізовано зустрічі цих двох персоналій та визначено їх зміст, цілі сторін та наслідки. Результати дослідження показали, що Тимур шляхом зустрічей з Ібн Хальдуном прагнув підкріпити свій статус правителя, котрий цікавиться наукою і культурою, а також – довідатися більше про географію та політичну історію Магрибу, вихідцем з якої був Ібн Хальдун. В свою чергу, вчений прагнув домогтися деяких привілеїв для Єгипту, підтвердити свій статус авторитетного вченого та здобути більше інформації про державу Тимура, котра згодом ляже в основу його звітів.

Ключові слова: емір Тимур, Мамлюки, історія Середньовічного Сходу, Ібн Хальдун, Єгипет, Сирія, Історія дипломатії.

Постановка проблеми. Дипломатична діяльність еміра Тимура вивчається дослідниками глобально: розглядаються політичні союзи, договори, коаліції, тощо. Однак, цікаво поглянути на дипломатичний етикет, правила прийому гостей та послів, тематика розмов в рамках переговорів та цілі обох сторін дипломатичного процесу. Це необхідно зробити для того, аби мати змогу оцінити ступінь розвиненості зовнішньополітичного апарату держави Тимура. Також, вивчення окресленої проблематики дозволить охарактеризувати дипломатичні здібності центральноазійського правителя еміра Тимура (1336–1405 рр.), адже уміння дипломата – вагома складова політичного портрету середньовічного правителя. Вважаємо доцільним дослідити цю проблематику на прикладі серії зустрічей еміра Тимура та арабського вченого Ібн Хальдуна, котра відбулась в 1401 році

та мала відношення до подій війни Тимуридів проти Мамлюків в Леванті. Дана точка зору на проблему дозволить отримати знання про сам процес дипломатичних переговорів, традицій прийому знатних персон та норми поведінки послів, що прибувають на аудієнцію еміра Тимура.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографія окресленого нами питання не є обширною. Зокрема, найбільш повно історія зустрічі Тимура та Ібн Хальдуна викладена в праці В.Фішеля «Ібн Хальдун та Тимур: їх історична зустріч в Дамаску» (1952 р.), де автор приділяє багато уваги вивченню рукописів основного джерела – «Автобіографії Тимура», їх порівнянню та аналізу, висуває деякі свої концепції щодо змісту зустрічей цих персоналій [10, с. 4–19]. Однак, робота Фішеля радше присвячена філософським, джерелознавчим, хронологічним аспектам теми тоді, як наше

дослідження покликане оглянути дипломатичний аспект. Також, історією зустрічі Ібн Хальдуна та Тимура дослідники цікавляться в контексті історії літератури, серед таких праць варто назвати «Антологію арабської літератури» Т. Халіді (2022 р.), де є окремий розділ, присвячений цікавим для нас подіям [16, с. 81–84]. Історик П. Джексон згадує про зустріч арабського вченого та центральноазійського еміра в контексті свого дослідження історії військової кампанії Тимура проти Мамлюків в 1401 році – «Деякі міркування щодо вторгнення Тимура до мамлюкської Сирії» (2024 р.), але автор фокусується в цій роботі на вивченні політичної історії, мотивів еміра та його стратегічних планів [14, с. 122]. Тобто, історіографія зустрічі Ібн Хальдуна та Тимура не є вичерпною, історики здебільшого надавали перевагу аналізу інших аспектів цієї проблематики або ж розглядали зустріч вказаних постатей в контексті інших подій. Тож, ми маємо змогу напрацювати актуальне дослідження дипломатії в Державі Тимура.

Джерелознавча база дослідження формується на основі праці Ібн Хальдуна «Автобіографія» або «Книга знайомства» («Кітаб ат-Таріф»). «Автобіографія» є окремою книгою, а не складовою частиною більш відомих праць вченого, таких, як «Кітаб аль-ібар» або «Книга настанов» [15, с. 24–27]. Саме з неї ми отримуємо основні свідчення про зустрічі Ібн Хальдуна та Тимура. Написання книги завершилося невдовзі після аудієнції еміром арабського вченого (Ібн Хальдун помер в 1406 році, за 5 років після зустрічей з Тимуром). Джерельні свідчення з «Автобіографії» ми аналізуємо на предмет наявності описів прийому Тимуром Ібн Хальдуна, тощо. «Щоденник подорожі в Самарканд до двору Тимура», написаний кастильським послом Р. Клавіхо ми використовуємо для співставлення з «Автобіографією» Ібн Хальдуна, адже Клавіхо також мав досвід переговорів з еміром, був свідком прийому іноземних посольств та сам отримував право аудієнції у Тимура. «Дива долі Тимура» Ібн Арабшаха ми залучаємо для підтвердження тих чи інших тез Ібн Хальдуна, автор володів інформацією про цікаву нам зустріч зі своїх джерел та згадував про неї у згаданій праці, додаючи деяких деталей. «Зафар-наме» Ш. Йазді (перський придворний літопис Тимуридів) та «Життя Тамерлана» Б. де Мігнанеллі (очевидець кампанії Тимура в Сирії) є корисними для розуміння історико-політичного фону зустрічі. Таким чином, джерельна база є достатньою для вивчення дипломатичного аспекту прийому Тимуром Ібн Хальдуна.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідити наявність, функції, ступінь розвитку та фактичне застосування дипломатичного апарату в державі Тимура на прикладі його зустрічі з Ібн Хальдуном, а також – сформувати історичний портрет Тимура-дипломата. Для досягнення поставленої мети планується по чергове виконання наступних завдань: 1) Окреслити біографію Ібн Хальдуна, аби мати розуміння його політичних здібностей на момент зустрічі з Тимуром; 2) Охарактеризувати політичну ситуацію в регіоні Леванту у 1401 році, коли там відбулися вказані зустрічі; 3) Описати умови облоги Тимуром Дамаску, як події, що передувала першій зустрічі еміра та Ібн Хальдуна. 4) Проаналізувати зміст зустрічей, застосований щодо них дипломатичний етикет, цілі учасників переговорів та результати зустрічей.

Виклад основного матеріалу. Перед тим, як перейти до розгляду історії зустрічі Ібн Хальдуна та еміра Тимура, пропонуємо здійснити короткий огляд біографії цього вченого та політичної ситуації в регіоні, аби краще розуміти контекст цікавої нам події.

Ібн Хальдун (народився в 1332 р. в Тунісі) був вихідцем з сім'ї арабів, котрі переселилися з Андалусії до Магрибу. Сам вчений відслідковував свій родовід до еменітів Хадрамаута, до того ж – предки Ібн Хальдуна походили з одного з найстаріших тамтешніх племен. В Андалусії його рід проявив себе, приймаючи участь в політичному житті мусульманських держав на території сучасної Іспанії. Проте, під тиском військ Кастилії та Арагону, араби почали відступати і так предки вченого опинились в Тунісі. Тут Ібн Хальдун вивчав Коран, хадиси та право, навчаючись в багатьох знаних вчених. У віці вісімнадцяти років навчання довелося призупинити через епідемію чуми 1349 року, котра докотилася й до Магрибу. Чума забрала життя батьків Ібн Хальдуна, більшості його вчителів та спричинила демографічну кризу в Тунісі. Пригнічений цими тяжкими подіями, майбутній вчений навіть хотів перебратися до Мавританії, але був зупинений родичами. До двадцяти років Ібн Хальдун вимушено працював на посаді, яка передбачала роботу з кореспонденцією місцевого правителя [7, с. 2–10].

Друга половина XIV століття для Магрибу була періодом активних міжусобиць. В ході протистояння Іфрікії (де перебував Ібн Хальдун) та держави Маринідів (сучасне Марокко), майбутній вчений опинився на службі марокканського правителя Абу Інана Фаріса, який високо цінував молодого і талановитого чоловіка, його знання в

сфері управління державою та права. В різні часи своєї діяльності при марокканському дворі Ібн Хальдун розвивав суддівську кар'єру, був одним з особистих радників Фаріса та мав право підписувати накази замість правителя [7, с. 16–18].

Однак, Ібн Хальдун замолоду вже був досвідченим в політичних інтригах та долучився до спроби влаштувати переворот проти Фаріса на користь вихідця з племені, близького до родини Ібн Хальдуна. Переворот не вдався, а Фаріс наказав заарештувати колишнього радника, вчений знаходився у в'язниці до смерті Абу Імана Фаріса в 1358 році. До 1364 року Ібн Хальдун встиг повернутися до політики, поглибив свій досвід інтриг, відвідав Андалусію за запрошенням правителя Гранади та був послом цього емірату до короля Кастилії [7, с. 18–35]. Примітно, що король Кастилії запропонував Ібн Хальдуну повернути землі своїх предків в Іспанії та служити Кастилії за умови переходу до християнства, але вчений відмовився до Гранади [18, с. 213–214].

До 1374 року Ібн Хальдун займався кар'єрою держслужбовця в Магрибі, здобувши вигідну посаду при дворі алжирських правителів. Тут він отримав досвід співпраці з берберськими племенами, котра ще знадобиться йому в подальшому [7, с. 36–49]. В 1374 році Ібн Хальдун спробував взяти відставку, відновити своє навчання та продовжити літературну діяльність, але алжирська влада наказала йому знову відправитися до берберських племен, аби отримати їх політичну підтримку. В рамках цієї подорожі вчений почав писати свої праці по історії берберів та арабів, а в 1378 році вирішив повернутися до Іфрікії. На батьківщині він застав чергову війну та в 1382 році залишив Магриб, аби осісти в Єгипті [7, с. 50–59].

Впродовж другої половини XIV століття Ібн Хальдун зробив значний вклад в історію, економіку, соціологію, географію та деякі інші науки, зарекомендувавши себе видатним вченим свого часу [8, с. 92–101].

Тобто, в 1401 році емір Тимур зустрівся з досвідченим дипломатом, політиком, майстром інтриг, вченим, правознавцем – Ібн Хальдуном. Проаналізувавши загальні відомості щодо біографії Ібн Хальдуна, ми розуміємо, що він не був пересічною людиною та викликав інтерес в схильних до інтелектуального життя можновладців. Також стає зрозумілішим, чим Ібн Хальдун міг зацікавити еміра Тимура, адже провести бесіду зі вченим та політиком такого рангу багато означало для правителя, що дбає про свою репутацію «просвіченого монарха».

Ібн Хальдун опинився в Єгипті напередодні встановлення дипломатичних відносин Мамлюків та еміра Тимура, котре відбулося в 1386 році [4, с. 2]. Військово-політична діяльність еміра в цей час стосувалася Ірану та Могулістану в Центральній Азії, війська Тимура поки ще не наблизилися до кордонів Мамлюкського султанату. В 1390-их роках емір продовжував іранські кампанії, воював проти золотоординського хана Тохтамиша та здійснив похід до Індії в 1398–1399 роках [14, с. 109]. Однак, попри зайнятість центральноазійського правителя реалізацією інших політичних задумів, відносини між Мамлюками та Тимуридами стали погіршуватися в кінці XIV століття, коли єгипетська влада почала приймати в себе ворогів еміра, таких як Кара Юсуф з династії Кююнлу та Султана Ахмада з династії Джалаїридів, з якими Тимуриди активно воювали. В 1394 році єгипетський султан Баркук прийняв посольство Тимура, а потім наказав заарештувати очільника делегації, родича Тимура, та стратити рядових членів посольства (монгольська дипломатична традиція дуже негативно сприймає порушення недоторканості послів, це може спричинити війну) [14, с. 111]. Страта Мамлюками послів певний час не призводила до військового конфлікту через те, що в Тимура були інші плани, але після 1399 року емір отримав можливість сконцентруватися на близькосхідному напрямку походів [6, с. 134].

Також зазначимо, що між двома державами існували суперечності щодо управління регіоном Хіджазу, котрий мав важливе значення для міжнародного статусу тої чи іншої держави в мусульманському світі [5, с. 247–271].

Питання причин війни Тимура та Мамлюків на початку XV століття досліджене істориками, виокремлюється ряд основних факторів: 1) Намір Тимура нівелювати активність Султана Ахмада та інших представників «опозиції в екзилі», котрі мали плани повернутися до володінь, відібраних у них еміром. Похід мав примусити Мамлюків видати цих діячів; 2) Економічне послаблення держави Мамлюків; 3) Здобуття військової здобичі. В сучасній історіографії зазначені сумніви дослідників щодо бажання Тимура захопити Сирію та приєднати її до своєї імперії [14, с. 111–114].

Похід Тимура проти Мамлюків почався в 1400 році, єгиптяни виявилися неготовими до нападу центральноазійських військ. На троні султанату знаходився 14-річний син султана Баркука, Фарадж, котрий не зумів швидко зреагувати на початок війни. Емір Тимур вже встиг захопити Халеб (Алеппо), просуваючи вглиб Сирії.

Оточення єгипетського правителя почало переконувати його виступити назустріч еміру та обороняти володіння Мамлюків в Леванті [11, с. 181–182]. Особисто Фарадж ще не встиг налагодити контакти з Тимуридами, оскільки прийшов до влади в 1399 році, а всі ускладнення відносин з центральноазійським еміром відбулись за його батька [6, с. 134].

Близько 1401 року емір Тимур здійснював військову кампанію в Леванті, підійшовши до сирійського міста Дамаску. З Єгипту прибув Фарадж ібн Баркук, мамлюкський султан, та почав організовувати оборону. Разом з ним до Передньої Азії приїхав Ібн Хальдун, котрий на цей момент не перебував на жодній державній посаді та взяв участь в цьому поході попри власне бажання, про що відкрито пише в своїй «Автобіографії». Фарадж в м'якій формі наполягав на присутності вченого в його свиті, пропонуючи винагороду. Ібн Хальдун подорожував з султаном до Палестини, війська мамлюків встигли дістатися сучасної сирійської столиці вчасно, аби підсилити тамтешній гарнізон та не допустити швидкого захоплення міста [13, с. 366].

Бойові дії були неуспішними для Мамлюків: деякі з їх загонів вирішили відступити та повернутися до Єгипту, аби підняти там повстання. Фарадж відправився в Каїр для приборкання повстання. Ібн Хальдун лишився в Газі, де відслідковував новини з Сирії та передавав їх султану. В цей час надійшли звістки, що облога Дамаску майже призвела до взяття міста, тому сторона оборони почала шукати шляхів до капітуляції. Тимур оголосив свої вимоги: грошовий «податок пощади», формування переговорної групи з боку обложених – кадіїв (суддей) та інших знатних людей, допуск військ Тимура в Дамаск та визнання зверхності центральноазійського правителя. З даного приводу відбулося зібрання в медресе Аль-Аділья, в рамках якого найвпливовіші люди Дамаску обговорювали умови Тимура. Зібрання не могло погодити спільні дії: намісник міста не хотів йти на капітуляцію з Тимуром, а старійшини прагнули домовлятися про мир. Тому, для переговорів з еміром відправилась делегація на чолі з кадїєм Бурханом ад-Діном ібн Муфліхом аль-Ханбалі. Делегати передали Тимурові «податок пощади» та пообіцяли відкрити ворота Дамаску наступного дня. Емір прийняв послів доброзичливо [13, с. 367–368].

Наскільки можна зрозуміти з тексту джерела, одночасно зі вказаними подіями до Дамаску прибуває Ібн Хальдун, аби також посприяти

переговорами. Він поспілкувався з Бурханом ад-Діном, котрий повернувся після зустрічі з Тимуром. Кадїй повідомив вченому про те, що емір підчас переговорів цікавився біографією Ібн Хальдуна, його науковою діяльністю, навчанню в медресе, тощо. Вчений виявив бажання особисто зустрітися з Тимуром. Ніч, яка передувала першому прийому еміром Ібн Хальдуна була неспокійною для обложених: в Дамаску почалися бійки між прихильниками капітуляції та продовження спротиву, вчений переймався про свою безпеку. Тим не менш, наступного дня він зумів вмовити оборонців міста пропустити його назовні. За стінами Ібн Хальдуна зустрів один з представників Тимура на ім'я Шах Малік, який подарував вченому коня та супроводжував до табору еміра. В таборі Ібн Хальдун розмістився в наметі для гостей, що очікують аудієнції. Цей намет знаходився поруч з наметом самого Тимура [13, с. 368].

Примітно, що Ібн Арабшах в праці «Дива долі Тимура» описує першу зустріч Ібн Хальдуна дещо по-іншому. Він стверджує, що Ібн Хальдун вже знаходився в Дамаску, коли звідти відступили деякі війська Мамлюків. У зв'язку з його статусом, вченому запропонували очолити посольство до Тимура для обговорення умов капітуляції. Ібн Хальдун одягнувся в дорогий та вишуканий одяг, котрий виокремлював вченого з числа делегатів. Це відразу помітив Тимур і зробив висновок, що Ібн Хальдун не є вихідцем з Сирії. Проте, Ібн Арабшах не суперечить подальшим деталям та змісту зустрічі, зазначеному Ібн Хальдуном в своїй роботі [12, с. 143–145].

Ібн Хальдун описує цікавий момент: в стані Тимура перебував кадїй малікітського мазхабу з Марокко, котрий мав якусь причетність до здійснення прийому еміром. Кадїй запросив пройти до намету Тимура. Емір прийняв Ібн Хальдуна, згідно джерельної інформації, в ході якогось обіду, можливо – поєднаного з радою. Навколо Тимура сиділи неназвані «знатні монголи», поруч з якими було запропоновано сісти й Ібн Хальдуну [13, с. 368–369].

Емір Тимур вів розмову з Ібн Хальдуном щодо біографії вченого. Зокрема, він хотів дізнатися історії переїзду Ібн Хальдуна з Магрибу до Єгипту, а також – почути про привілеї, які надали султани держави мамлюків вченому, та обставини призначення його кадїєм малікітського мазхабу. Ібн Хальдун відповів на ці питання наступним чином: 1) вчений подорожував через Єгипет для здійснення хаджу; 2) мамлюки надали йому фінанси для хаджу та пропонували залишитися в Каїрі після повернення з

Мекки, вчений погодився; 3) певний час Ібн Хальдун займався іншими справами в Єгипті, отримувач платню, а потім помер тодішній кадій і вакантна посада дісталась вченому [13, с. 369].

Далі бесіда стосувалась географічних свідчень про Магриб, які Тимур попросив Ібн Хальдуна озвучити. Вчений коротко окреслив географічні межі регіону Магрибу. За його словами, це місцевість, що бере початок на узбережжі Середземного моря та тягнеться на південь – до пустель. Найближчий до Сирії район Магрибу – Іфрікія з містом Барка(сучасна Лівія), Центральний Магриб з містом Тлемсен(сучасний Алжир), а найбільш віддалені – міста Фес та Марракеш. Тимур запитав про розташування міста Танжер, а вчений з'ясував для нього цей аспект, вказавши на його близькість до Атлантичного океану, звідки зручно дістатися Андалусії. Тимур настільки зацікавився географією Африки та Андалусії, що замовив Ібн Хальдуну написати про це окремий звіт. Вчений потім, перебуваючи в таборі Тимура, виконав це замовлення дуже детально [13, с. 370].

Перша розмова Тимура та Ібн Хальдуна від географії перейшла до історико-філософського диспуту. Однак, в процесі цього Тимуру повідомили про те, що старійшини Дамаску відчинили ворота. Також, Ібн Хальдун зафіксував в своїх спогадах проблеми Тимура з болями в коліні, можливо – пов'язаними з численними пораненнями еміра. Через отриману звістку Тимур завершив аудієнцію вченого та вирушив приймати капітуляцію обложених. Зустріч з делегатами від міста відбулась поруч з гробницею одного з намісників Дамаску, Манджака, котра знаходилась біля воріт Баб ель-Джабія. Вже згаданий Шах Малік, за наказом еміра, вручав старійшинам одяг та інші подарунки, котрі свідчили про визнання Тимуром їх статусу [13, с. 372–373].

Містяни Дамаску здалися, але фортеця продовжувала спротив. Потреба в облогових заходах зберігалася, і емір наказав вести бойові дії для захоплення цитаделі. Ібн Хальдун, з дозволу Тимура, повернувся до свого дому в Дамаску, де виконав вказаний вище письмовий опис географії Магрибу. Тим часом, почалося пограбування міста військами Тимура: грабувалось майно прибічників Фараджа, будинки звичайних містян, тощо. В ході грабунку трапилася пожежа, що призвела до охоплення вогнем відомої мечеті Дамаску, Великої мечеті або мечеті Омеядів. Ібн Хальдун у «Автобіографії» винуватить у цьому війська Тимура та відзначає негативну реакцію місцевих жителів на подібне відверте пограбування міста [13, с. 374].

В окреслений період Тимур неодноразово спілкувався з Ібн Хальдуном на теми політики, історії та фікху. До прикладу, в ході облоги фортеці Дамаску до Тимура здався в полон один зі ставлеників Фараджа, ця людина була нащадком роду Аббасидів. Вирішувалося питання подальшої долі полоненого в контексті справедливості його страти. Емір запропонував Ібн Хальдуну обдумати правову сторону справи цього знатного полоненого, тож вчений зробив екскурс в історію сунітського та шийтського течій. Щоправда, з тексту джерела незрозуміло – яке рішення прийняв Тимур щодо полоненого [13, с. 374–376].

Наступна зустріч еміра Тимура та Ібн Хальдуна відбулась ще в умовах війни Тимуридів проти єгипетських мамлюків в Леванті. Ібн Хальдун запросив аудієнції еміра, та отримав змогу поспілкуватися з ним. Вельможні люди(представники двору еміра чи очільники його особистої охорони) дали дозвіл вченому прийти до шатра Тимура та почати розмову. Ібн Хальдуну були відомі особливості придворного етикету, характерного для двору центральноазійського правителя, тож він підготувався до прийому. Зокрема, вчений подарував Тимурові коштовно оформлену книгу «Аль Бурда», хвалебний твір про життя пророка Мухаммеда. Автором був єгипетський поет-суфій, Мухаммед Аль-Бусарі [13, 377].

Згаданий подарунок був важливий з кількох точок зору: 1) В мусульманському світі такий подарунок є раціональним та покликаний підкреслити релігійність людині, котрій його дарують (емір Тимур позиціонував себе мусульманським правителем); 2) Саме оздоблення книги Аль-Бусарі робило його дорогим подарунком, який можна піднести відомому правителю близькосхідного регіону; 3) Книга пов'язана зі вченням суфізму, близького еміру. Тимур активно сприяв поширенню та зростанню впливу суфізму в державі Тимуридів, наказав побудувати мавзолей для суфійського мислителя Ахмеда Яссаві, користувався підтримкою суфійських шейхів [2, с. 367–382]. Таким чином, Ібн Хальдун продемонстрував дипломатичні здібності.

Варто розуміти, що емір Тимур та Ібн Хальдун представляли різні сторони конфлікту: емір воював проти мамлюків, а магрибський вчений на той час проживав в Єгипті та репрезентував інтереси єгипетської влади. Тим не менш, перші зустрічі між цими людьми пройшли в дружній атмосфері, Тимур не мав зверхнього відношення до свого гостя, виявляв повагу щодо його вченого статусу. Розмови велись з питань науки, культури

та політики. Емір вів бесіду з Ібн Хальдуном в оточенні своєї свити [13, с. 377].

Вже в контексті історії цих зустрічей даних персоналій ми можемо дослідити дипломатичний етикет, властивий для держави Тимура. Перша зустріч цього «циклу» з відомим в мусульманському світі вченим (на той момент він представляв лише себе, не будучи єгипетським послом) була призначена для більш детального знайомства: Ібн Хальдун засвідчив свою повагу еміру та був запрошений подорожувати Левантом разом. Друга зустріч мала показати увагу Тимура до прийому гостей: він запитав Ібн Хальдуна про умови перебування в таборі еміра. Вчений підтвердив, що його прийняли дуже добре, йому всього вистачає і він всім задоволений. Тимур підкреслив своє намагання створити якомога кращі умови для перебування в таборі такої поважної людини, як Ібн Хальдун. Також, вчений повідомив Тимура про свій намір повернутися до Єгипту, і емір схвалив це рішення, надавши свого представника, факіха та перекладача з арабської мови Абд Аль Джабара, для супроводу Ібн Хальдуна. Абд Аль Джабар надав вченому провідника, Сайф ад-Діна Аль-Бурді [13, с. 377–379].

Необхідно надати ряд важливих характеристик для перших зустрічей Тимура та Ібн Хальдуна. По-перше, для тогочасної близькосхідної та центральноазійської дипломатії була типовою ситуація, коли діяч культури чи науки подорожує, опиняється поруч з табором певного правителя та прибуває до нього для висловлення своєї пошани. По-друге, прийом в своєму таборі поважного вченого була корисною для Тимура, адже подібний підхід є відношення до своєрідною «культурною» дипломатію: Ібн Хальдун, вражений гарним прийомом, поширив новину про це в Єгипті та по всьому регіону, завдяки власним історичним працям. По-третє, вівся протокол зустрічі та були залучені перекладачі. Наявність потреби в перекладі з арабської (на фарсі або чагатайський діалект) може свідчити про невпевнене або погане володіння Тимуром арабської мови, яке не дозволило вести розмову з Ібн Хальдуном на арабській мові. Малоімовірно, що вчений говорив на магрибському діалекті арабської, бо для подібних офіційних зустрічей більше підходив класичний варіант мови (фусха) [13, с. 378–379].

На шляху до Єгипту Ібн Хальдун зазнав нападу тамтешніх розбійників, був пограбований та вимушено втікав. Потім він сів на візантійський корабель, де перебував до прибуття представників

держави мамлюків. Повернувшись в Єгипет, Ібн Хальдун почав писати звіти про свою подорож до табору Тимура. Окремо він змалював історію монгольських завоювань та створення ними імперії. Тобто, Ібн Хальдун намагався використати згадані зустрічі з Тимуром та можливість спілкуватися з наближеними до нього особами, аби зібрати свідчення про державу Тимура та історію походження тих народів, які складали рушійну силу його армії [13, с. 380–381].

Далі в звіті зачіпається тема біографії Тимура. Ібн Хальдун стверджує, що Тимур був опікуном хана улусу Чагатая та був його двоюрідним братом, одружився на жінці з ханського роду та почав здійснювати походи до «царства татар», «земель Руму» та Індії. Як розуміємо, це – досить неточний та узагальнений переказ біографії еміра Тимура, адже Ібн Хальдун в кількох абзацах прагнув описати тридцятирічну військово-політичну діяльність центральноазійського правителя, тож подібні умовності були вимушені [13, с. 382].

Оцінки Ібн Хальдуном історії монгольських завоювань детально досліджені істориками. Окрему увагу дослідників привертають причини успіху монгольських військових кампаній, зазначених в роботі Ібн Хальдуна. До прикладу, вчений вбачає одним з ключових факторів успішності монгольських завоювань та досягнень військово-політичної діяльності еміра Тимура їх соціальну єдність, що сприяла їх меті по підкоренню значних територій. Ібн Хальдун вживає для опису згаданого фактору термін «асабійя» [20, с. 179]. Загалом, концепція соціальної єдності дещо співзвучна з теорією пасіонарності. Щоправда, в контексті військової політики Тимура вона виглядає сумнівною, оскільки емір мав дуже строкате в етнічному плані військо та послуговувався підтримкою надто різних груп впливу, щоб можна було вести мову про соціальну консолідацію.

Викладена Ібн Хальдуном концепція, на наш погляд, не підходить для огляду історії військових успіхів еміра Тимура. Натомість, більш змістовною вважаємо тезу В. А. Рубеля в роботі «За що воював Тимур?», де акцент поставлено на економічному факторі. Згідно цієї точки зору, військово-політична діяльність еміра була спрямована на захоплення сухопутних торгових комунікацій Великого шовкового шляху. Тимура цікавила його південна гілка, котра проходила через території, частково підконтрольні йому. Тому, емір прагнув розширити кордони своєї держави за рахунок інших земель південної гілки шляху та заблокувати торгівлю північним напрямком,

аби позбутися конкурентів. Саме на контролі над караванними шляхами базувалась економічна могутність держави Тимура, а прибутки від торгівлі та успішних військових походів допомагали центральноазійському правителю заручитися підтримкою купецтва, впливових емірів чи місцевих правителів, тощо [1, с. 30–34].

Попри специфічні аспекти історії зустрічі Ібн Хальдуна, зафіксованої ним у своїй праці, «Автобіографія» є важливим джерелом для дослідження військової та політичної історії держави Тимура, проливаючи світло на дипломатичний етикет та особливості ведення переговорів в часи еміра. В цьому плані, дане джерело є значно більш корисним, ніж інші свідчення істориків Мамлюкського султанату, адже Ібн Хальдун був очевидцем цих подій та мав змогу ознайомитися з тими чи іншими дипломатичними практиками, застосовуваними при дворі Тимура. Серед єгипетських істориків XV століття були й ті, хто окреслив біографію Тимура з урахуванням подробиць (наприклад – Аль-Макрізі в своїх «Перлах дорогоцінного намиста для безцінних біографій»). Однак, Аль Макрізі не був учасником згаданих процесів та мусив користуватися першоджерелами (автор перебував в Сирії в 1408–1418 роках, маючи відносно високу ймовірність поговорити з очевидцями перебування тут військ Тимура, а також – використовував інформацію з інших джерел, таких як «Дива долі Тимура» Ібн Арабшаха) [19, с. 309–311].

Розглянемо питання достовірності тексту «Автобіографії» Ібн Хальдуна, що стосується зустрічі вченого з Тимуром. Одним з факторів, що суттєво впливав на висвітлення цікавих нам подій, ми вбачаємо упередженість автора. Зокрема, Ібн Хальдун дуже компліментарно, зі зрозумілих причин, щодо держави Мамлюків. Він говорив про бажання еміра Тимура заключити мир з Єгиптом та його відповідні прохання про мирний договір, адресовані Фараджу. Однак, логіка ходу подій кампанії Тимура в Леванті та свідчення інших джерел говорять про зворотну картину: мир був радше вигідний Мамлюкам. Посол Кастилії, Клавіхо, що в 1403 році їхав до Самарканду, столиці держави Тимура, зустрів багате єгипетське посольство, яке також планувало прибути до двору еміра та підтвердити свою дружбу [3, с. 149]. Подібні акції єгиптяни здійснювали й в 1402 році, коли Тимур розбив османські війська в Малій Азії та отримував визнання навіть від держав Європи [17, с. 341–349]. Послужний список Тимура, як полководця, теж підсилює сумніви щодо його

миролюбства в рамках війни проти Мамлюків, адже прорахунки еміра в конфлікті з недосвідченим правителем Єгипту виглядають вкрай маловірогідними. За свою 40-річну військову кар'єру не програв жодної кампанії [21, с. 45–246].

Текст «Автобіографії» не завжди дає змогу чітко реконструювати події зустрічі Ібн Хальдуна з Тимуром. До прикладу, складно зрозуміти процес потрапляння вченого до Дамаску, обложеного центральноазійськими військами. Він приїхав туди з Гази та певним чином отримав дозвіл від Тимура? Чи ж облога не була суцільною? Можливо, він мав офіційно підтверджений статус посла держави Мамлюків та був пропущений в Дамаск через це? [13, с. 369–377].

Проте, загальна канва оповіді Ібн Хальдуна підтверджується різними незалежними він Мамлюків джерелами. Італієць Мігнанелі описує схожу послідовність подій облоги Тимуром, свідчення Ібн Хальдуна жодним чином не спростовуються [9, с. 217–219]. Наведені в «Автобіографії» подробиці зустрічі Ібн Хальдуна з Тимуром питань про достовірність не викликають, будучи підтвердженими інформацією про схожі прецеденти в «Зафарнаме», коли Тимур застосовував подібні підходи до прийому поважних гостей [21, с. 134–237]. Про наявність напрацьованого дипломатичного етикету говорить й згаданий посол Кастилії, котрому довелося бути присутнім на аудієнції Тимура в 1403 році [3, с. 218–236].

Висновки. Отож, ми проаналізували джерельні свідчення та історичний контекст зустрічі еміра Тимура та Ібн Хальдуна. Можемо ствердити, що репутація вченого, як відомого науковця, дипломата і політика, робила його цікавим співрозмовником для придворної бесіди з правителем тої чи іншої держави. Така бесіда мала користь для обох її учасників: Тимур забезпечував собі статус володаря, який прагне оточувати себе найосвіченішими людьми своєї епохи, Ібн Хальдун додавав авторитетності своїй особі та своїм історичним роботам, оскільки став очевидцем таких важливих для регіону подій. Також обидва співрозмовники прагнули отримати більше інформації про маловідомі для них питання: Тимур цікавився Андалусією, Магрибом та географією потрапляння з Африки до Європи, Ібн Хальдун збирав дані про державу Тимура. Після повернення до Єгипту вчений навіть видав необхідні звіти, систематизувавши отриманий на зустрічі з Тимуром досвід. Прийоми еміром Ібн Хальдуна відбувались в рамках дипломатичного етикету: на першій зустрічі Ібн Хальдун засвідчив свою повагу

та був запрошений взяти участь в розмові з Тимуром, отримавши місце в колі свити еміра, відповідне статусу вченого. Перша та подальші зустрічі стосувалися розмов про політику, культуру, право та науку. Згідно дипломатії, Тимур особисто слідував, щоб його відомий гість мав належні умови перебування в таборі, його недоторканість ніхто не порушував, тощо. Окрім цього, Тимур організував супровід Ібн Хальдуна в межах контрольованих еміром територій, щоб вчений міг безпечно дістатися Єгипту. Обидві сторони обмінялися цінними подарунками. Точну кількість зустрічей цих персоналій встановити не вдалося, однак ми можемо говорити про цілу серію таких подій, котрі деякі неточності.

відбувалися в ході облоги центральноазійськими військами Дамаску в 1401 році. Загалом, досліджена нами історія зустрічі еміра Тимура та Ібн Хальдуна дає нам змогу краще розуміти особливості відносин між державою Тимуридів та султанатом Мамлюків, описати придворний дипломатичний етикет Тимура та уточнити деякі аспекти його біографії (зокрема, ми дізнались, що Тимур радше за все не володів розмовними навичками арабської мови та потребував перекладача). Джерелознавча робота, проведена щодо «Автобіографії» Ібн Хальдуна дала змогу оцінити свідчення вченого про його бесіди з Тимуром, як достовірні (шляхом їх звіряння з іншими джерелами) попри

Список літератури:

1. Рубель В. А. За що воював Тимур? *Сходознавство*. 2005. № 5. С. 30–34.
2. Akkus M., Izzetullah Z. Timur's relations with sufis. *Selcuk Universitesi Turkiyat Arastirmalari Dergisi-Selcuk University Journal of Studies in Turcology*. 2019. No. 47. P. 367–382.
3. Clavijo G. Embassy to Tamerlane, 1403-1406. London : Wellcome Library, 1928. 420 p.
4. Dekkiche M. Like Father, like Son? *Medievalista*. 2024. Vol. 36, No. 1–19. URL: <https://journals.openedition.org/medievalista/8370>.
5. Dekkiche M. Re-evaluation of the Mamluk-Timurid Struggle for Religious Supremacy in the Hijaz. *Mamluk Studies Review*. 2015. Vol. 18. P. 247–271.
6. Dekkiche M. The Correspondence Exchanged Between Mamluks and Timurids in the Fifteenth Century: Study of an Unpublished Source. *Eurasian Studies*. 2013. No. 11. P. 131–160.
7. Enan M. A. Ibn Khaldun: His Life and Works. New Delhi : Kitab Bhavan, 1979. 193 p.
8. Fedayee M. J. Ibn Khaldun's Contribution to the Study of the Social Dynamics of International Relations. *Journal of Ibn Khaldun Studies*. 2023. Vol. 8, no. 2. P. 91–103.
9. Fischel W. J. A New Latin Source on Tamerlane's Conquest of Damascus (1400/1401). *Oriens*. 1956. Vol. 9, no. 2. P. 201–232.
10. Fischel W. J. Ibn Khaldun and Tamerlane: their historic meeting in Damascus, 1401 A.D. (803 A.H.0 : a study based on Arabic manuscripts of Ibn Khaldun's "Autobiography" : with a translation into English, and a commentary). Berkeley : University of California Press, 1952. 149 c.
11. Heidemann S. Timur's Campmint During the Siege of Damascus in 803/1401. *Studia Iranica. Cahier*. 1999. Vol. 21. P. 179–206.
12. Ibn Arabshah A. Tamerlane, or Timur the Great Amir / trans. by J. H. Sanders. London : Luzac & Co, 1936. 341 p.
13. Ibn Khaldūn. Al- Ta'rif bi-Ibn Khaldūn wa-riḥlatihi gharban wa-sharqan. al-Qāhirah : Lajnat al-Ta'lif wa'al-Tarjamah wa-al-Nashr, 1951. 459 c.
14. Jackson P. Some Reflections on Timur's Invasion of Mamluk Syria. *Mamlūk Studies Review*. 2024. No. 27. P. 109–124.
15. Jarmouni M. J. El Kitab at-Tarif o autobiografia de Ibn jaldun (732-808 h. /1332-1406 e.C). : tesis doctoral. Alicante, 2015. 608 p.
16. Khalidi T. 76. Ibn Khaldun and Tamerlane: the great world historian meets the great world conqueror, 1401 (excerpts). *An Anthology of Arabic Literature*. Edinburgh, 2022. P. 81–84.
17. Knobler A. The rise of Timur and Western Diplomatic Response, 1390-1405. *Journal of the Royal Asiatic Society*. 1995. Vol. 5, No. 3. P. 341–349.
18. Merican A. Ibn Khaldun's biography: unveiling global history and the sociology of modern civilization. *Al-Shajarah*. 2022. Vol. 27, No. 2. P. 205–233.
19. Takao I. AL-Maqrizi's Biography of Timur. *Kobe University Repository : Kernel*. 2015. Vol. 62. P. 308–327. URL: <https://hdl.handle.net/20.500.14094/90003877>.
20. Van Den Bent J. "None of the Kings on Earth is Their Equal in 'aṣabiyya": TheMongols in Ibn Khaldūn's Works. *Al-Masaq*. 2016. T. 28, № 2. C. 171–186. URL: <https://doi.org/10.1080/09503110.2016.1198535>.

21. Yazdi S. The Zafarnámah. 2nd ed. Kolkata : Asiatic Society, 1887. 772 p.

Kryvokhyzha R. MEETINGS OF EMIR TIMUR AND IBN KHALDUN IN THE CONTEXT OF THE HISTORY OF DIPLOMACY

The article examines the diplomatic aspect of the history of the meetings of the Central Asian emir Timur (1336-1405) and the Arab scientist Ibn Khaldun (1332-1406), which took place in 1401 in Syria. The author aims to investigate in detail the diplomatic etiquette characteristic of these meetings, to analyze their content (topics of the conversations, Timur's questions and Ibn Khaldun's answers, statements of both participants of the conversations), to highlight the peculiarities of Timur's reception of Ibn Khaldun (sequence of actions of audience participants, presence or absence of meeting minutes, participation of third parties, etc.). To obtain a more holistic picture of the events, the article depicts the biography of Ibn Khaldun (his education, political and scientific career, experience of political intrigues, travels in the Maghreb, Europe and Egypt, stay in the Mamluk state). Also, the author described the political situation in the Levant region on the eve of the meetings of Timur and Ibn Khaldun (the history of the relations of the Central Asian emir with the Mamluk Sultan Barkuk, the reasons for the deterioration of relations between the Mamluk state and the Timurid empire in the 1390s, the beginning of Timur's campaign to the Levant in 1400). As part of the work, the conditions in which Timur and Ibn Khaldun met were determined (Timur's siege of Damascus, Sultan Ibn Faraj's arrival in Eastern Asia, Ibn Khaldun's participation in the negotiations on the surrender of Damascus). The meetings of these two personalities were analyzed and their content, goals of the parties and consequences were determined. The results of the study showed that Timur, through meetings with Ibn Khaldun, sought to strengthen his status as a ruler interested in science and culture, as well as – to learn more about the geography and political history of the Maghreb, from which Ibn Khaldun came. In turn, the scientist sought to achieve some privileges for Egypt, to confirm his status as an authoritative scientist and to obtain more information about Timur's state, which would later form the basis of his reports.

Key words: Emir Timur, Mamluks, History of the Medieval East, Ibn Khaldun, Egypt, Syria, History of diplomacy.

Дата надходження статті: 25.11.2025

Дата прийняття статті: 09.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025